

TALABALARNI MUVAFFAQIYATLI O'QISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Muratova Fotima Normaxmat qizi

O'zbekiston Milliy universiteti 2- kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun ta'sir qiluvchi xususiyatlarni tahlil qilish, ularni baholash va hisobga olish usullarining ilmiy nazariy asoslariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Inert, muvaffaqiyat, kasbiy mahorat, talabalar, o'quv faoliyati, o'qituvchi, bilim, ko'nikma, psixofiziologik.

Аннотация: Данная статья посвящена научной теории методов анализа воздействия, их производства и приобретения для повышения нагрузки образовательного процесса.

Ключевые слова: Инерция, успешность, профессиональное мастерство, студенты, учебная деятельность, педагог, знания, умение, психофизиологические.

Annatation: In this article is devoted to the scientific theory of impact analysis methods, their production and acquisition to increase the load of the educational process.

Key words: Inertia, success, professional skills, students, learning activities, teacher, knowledge, skill, psychophysiological.

Oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan talabalarni muvaffaqiyatiga ko'plab omillar ta'sir qiladi: talabaning oliy ta'limgacha tayyorgarlik darajasi; iqtisodiy holati; sog'ligi; yoshi; oilaviy ahvol; o'z-o'zini tarkib toptirish, o'z faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi (birinchi navbatda o'quv); universitetni tanlash motivlari; universitet ta'limining o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida dastlabki g'oyalarning yetarliligi; kudzgi, sirtqi, kechki, masofaviy va boshqalar); o'qish uchun to'lovning mavjudligi va uning miqdori; universitetda o'quv jarayonini tashkil etish; universitetning moddiy bazasi; o'qituvchilar va xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning malaka darajasi; universitetning obro'si va nihoyat talabalarning individual psixologik xususiyatlariga bog'liq ravishda namoyon bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda o'rinli savol tug'iladi nima uchun ba'zi talabalar bilim va kasbiy mahoratni egallash uchun bajonidil va ko'p harakat qilishadi, bu borada yuzaga keladigan qiyinchiliklar ularga faqat maqsadga erishish uchun kuch va intilish qo'shadi, boshqalari esa hamma narsani bosim ostida bajaradi va har qanday muhim to'siqlarning paydo bo'lishi ularning faolligini keskin kamaytiradi hattoki ta'lim faoliyatini yo'q qilishgacha?

Bunday farqlarni o'quv faoliyatining bir xil tashqi sharoitlarida (ijtimoiy-iqtisodiy holat, o'quv jarayonini tashkil etish va uslubiy ta'minlash, o'qituvchining malakasi va boshqalar) da kuzatish mumkin. Ushbu hodisani tushuntirishda

psixologlar va o'qituvchilar ko'pincha talabalarning individual psixologik xususiyatlariga murojaat qilishadi aql darajasi (bilim, malaka, ko'nikmalarni o'zlashtirish va ularni muammolarni hal qilishda muvaffaqiyatli qo'llash qobiliyati); ijodkorlik (yangi bilimlarni o'zi ishlab chiqish qobiliyati); o'quv maqsadlariga erishishda kuchli ijobiy tajribalarni ta'minlaydigan yuqori o'zini o'zi qadrlash, yuqori darajadagi da'volarning shakllanishiga olib keladi va boshqalar.. Ammo bu fazilatlarining har biri ham, hatto ularning kombinatsiyasi ham talabaning har qanday murakkab faoliyatda muqarrar bo'lgan tez-tez yoki uzoq davom etadigan muvaffaqiyatsizliklar sharoitida bilim va kasbiy mahoratni egallash uchun kundalik, mashaqqatli mehnatga munosabatini shakllantirishni kafolatlash uchun yetarli emas. Har bir o'qituvchi o'zining pedagogik amaliyotidan misollar keltirishi mumkin, bu yerda yuqori (va ba'zan yetarli darajada yuqori bo'lmagan) o'zini o'zi qadrlaydigan va dastlab kuchli ta'lim motivatsiyasiga ega bo'lgan juda qobiliyatli va ijodiy talaba, u yoki bu turdagi ta'lim faoliyatida jiddiy qiyinchiliklarga duch kelgan va oldinga siljishni to'xtatgan uning o'rtog'i bu qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli yengib chiqdi va vaqt o'tishi bilan ko'proq narsaga erishdi.

Ushbu savolga javobga yaqinlashish uchun hech bo'lmaganda odamlarning psixologik va psixofiziologik xususiyatlarining asosiy turlarini, shuningdek ularning talabalarning o'quv faoliyatiga ta'siri to'g'risidagi mavjud ma'lumotlarni qisqacha ko'rib chiqish kerak.

Konstitutsiya(fizika). E. Krechmerning so'zlariga ko'ra, quyidagi turlari ajralib turadi: leptosomatik(astenik) – o'rtacha yoki o'rtachadan yuqori o'sish, kam rivojlangan mushaklar, tor ko'krak qafasi, cho'zilgan oyoq-qo'llar, cho'zilgan bo'yin va bosh; piknik-o'rtacha yoki o'rtacha darajadan past o'sish, katta ichki organlar, qisqartirilgan oyoq-qo'llar, unchalik rivojlanmagan mushaklar, qisqa bo'yin, ortiqcha vazn; Atletik- o'rtacha yoki balandlikdan yuqori o'sish, rivojlangan mushaklar, katta ko'krak qafasi, keng yelkalar, tor sonlar, mutanosib bosh; displastik-tananing tuzilishidagi keskin nomutanosibliklar (masalan, juda uzun oyoq-qo'llar, erkaklarda keng sonlar va tor yelkalar va boshqalar). Konstitutsiyaning o'quv faoliyatiga ta'siri to'g'risidagi ma'lumotlar kam, ammo ba'zi mualliflar ko'proq reaktiv pikniklar kuchni tezroq sarflashini va shuning uchun ularni birinchilardan bo'lib so'rash va boshida qiyinroq vazifalarni, keyinroq esa sodda vazifalarni berish yaxshiroq ekanligini ta'kidlaydilar. Uzoq muddatli xotiraning yomonligi tufayli ular tez-tez bosib o'tgan materialni takrorlashni talab qiladi. Asteniklarga tobora murakkablashib borayotgan vazifalar berilishi mumkin, imtihonlarda ular orasida so'rashlari mumkin. Ular materialni takrorlashni talab qilish ehtimoli kamroq[1].

Neyrodinamika- I. P. Pavlovning so'zlariga ko'ra, Markaziy asab tizimida qo'zg'alish va inhibitsiyon jarayonlarining xususiyatlari. Quyidagi xususiyatlar ajralib turadi: kuch-qo'zg'alish jarayonlarining zaifligi (haddan tashqari ingibisyonga o'tmasdan kuchli stimullarga yetarli darajada javob berish qobiliyati; zaif asab tizimiga ega odamlar bunga qodir emaslar, ammo yuqori sezuvchanlikka ega); kuch-ingibitsiyon

jarayonlarining zaifligi (juda kuchli qo'zg'alish va ingibisyon jarayonlarining quvvat ko'rsatkichlari; harakatchanlik-inertlik-ingibisyon jarayonlaridan qo'zg'alish jarayonlariga o'tish tezligi va aksincha. I. P. Pavlovning so'zlariga ko'ra, inson neyrodinamikasining xususiyatlari temperamentning fiziologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchisi deganda biz faoliyat mazmuniga bog'liq bo'lmagan va uchta sohada namoyon bo'ladigan inson xatti-harakatlarining rasmiy – dinamik (kuch va tezlik) xususiyatlarining yig'indisini nazarda tutamiz-vosita mahorati, hissiylik va umumiy faoliyat. Zaif asab tizimiga ega odam-melanxolik; kuchli va muvozanatsiz bilan – xolerik (qo'zg'alish jarayonlari inhibisyon jarayonlarida ustunlik qiladi); kuchli, muvozanatli, harakatchan – ; kuchli, muvozanatli, inert bilan –flegmatik.

Asab tizimi va temperamentning xususiyatlari genotipik xususiyatga ega va hayot davomida deyarli o'zgarmaydi, ammo har qanday temperamentli odam har qanday ijtimoiy yutuqlarga, shu jumladan o'quv faoliyatida ham qodir, ammo bunga turli yo'llar bilan erishiladi. Turli xil temperamentli insonlar uchun ba'zi sharoitlar muvaffaqiyatli o'rganish uchun qulayroq bo'lsa, boshqalari esa noqulay.

Zamonaviy maktab va universitetda o'qishning tashkiliy shakllari kuchli va harakatchan asab tizimiga ega odamlar uchun qulayroqdir, shuning uchun ular orasida zaif va inert asab tizimiga ega bo'lganlarga qaraganda yaxshi o'qiydiganlar ko'proq[2]. Ikkinchisi, ularning temperamentiga mos kelmaydigan faoliyat talablariga moslashish uchun kompensatsion usullarni ishlab chiqishi kerak. Zaif asab tizimiga ega bo'lgan talabalarning quyidagi qiyinchiliklari ajralib turadi[2]: uzoq, mashaqqatli ish; mas'uliyatli, asab-ruhiy yoki hissiy stressni talab qiladigan mustaqil, nazorat yoki imtihon ishi, ayniqsa vaqt etishmasligi bilan; o'qituvchi kutilmagan savol beradigan va unga og'zaki javob talab qiladigan sharoitda ishlash (yozma javobning holati ancha qulay); o'qituvchi tomonidan salbiy baholangan muvaffaqiyatsiz javobdan keyin ishlash; doimiy chalg'itishni talab qiladigan vaziyatda ishlash (o'qituvchining ko'rsatmalariga, boshqa talabalarning savollariga); e'tiborni taqsimlashni yoki uni bir ish turidan boshqasiga o'tkazishni talab qiladigan vaziyatda ishlash; shovqinli, notinch muhitda ishlash; jahldor, cheklanmagan o'qituvchi va boshqalar bilan ishlash.. Ushbu turdagi salbiy ta'sirlarni yumshatish uchun o'qituvchi quyidagi usullardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir: u talabani vaqtni keskin cheklash holatiga qo'ymadi, balki tayyorgarlik ko'rish uchun yetarli vaqt berdi; ko'pincha talabaga yozma ravishda javob berishga imkon berdi; murakkab va katta hajmdagi materiallarni alohida axborot bloklariga ajratdi va ularni asta-sekin joriy qildi, chunki avvalgilari o'zlashtirildi; men yangi o'rganilgan materialga javob berishga majbur qilmadim; ko'pincha talabani keskinlikni engillashtirish va uning qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini oshirish uchun o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga undash va rag'batlantirish; noto'g'ri javob bo'lsa, yumshoq shaklda salbiy baho berish; bajarilgan vazifani tekshirish va tuzatish uchun vaqt berish; iloji bo'lsa, talabaning e'tiborini allaqachon boshlangan ishni tugatgunga qadar boshqa ishlarga yo'naltirmaslik.

Inert asab tizimiga ega bo'lgan talaba uchun quyidagi vaziyatlarda qiyinchiliklar paydo bo'ladi: bir vaqtning o'zida mazmuni va hal qilish usullari xilma-xil bo'lgan vazifalar taklif etilganda; material o'qituvchi tomonidan yetarlicha yuqori sur'atda taqdim etilganda; ishni bajarish vaqti qat'iy cheklangan bo'lsa; qo'shimcha ish turlari uchun, o'qituvchi yoki o'rtoqlarga javoblar uchun asosiy vazifadan tez-tez chalg'itish kerak bo'lganda; materialni o'zlashtirish samaradorligi uni tushunish yoki yodlashning dastlabki bosqichlarida baholanganda; kutilmagan savolga tez javob berish kerak bo'lganda va hokazo.

E.A. Klimov ko'ra, o'qituvchiga inert o'quv chilar bilan ishlashda tavsiya etilishi mumkin: ishda darhol va faol ishtirok etishni talab qilmaslik, balki vazifani asta-sekin bajarishga imkon berish; bir vaqtning o'zida bir nechta turdagi vazifalarni bajarishni talab qilmang; noto'g'ri aytilgan javobni tezda (yo'lda) o'zgartirishni talab qilmang, improvizatsiya inert odamlar uchun qiyin ekanligini unutmang; dars boshida yoki yangi material bo'yicha so'rov o'tkazmang. Asosiysi, bunday talabalarga o'quv faoliyatini tashkil etishning eng mos vositalari va usullarini topishga va rivojlantirishga yordam berish kerak deb ta'riflaydi[3].

Zaif asab tizimiga ega bo'lgan talabalar monoton ishni talab qiladigan vaziyatlarda muvaffaqiyatli harakat qilishlari mumkin, agar kerak bo'lsa, sxema yoki naqsh bo'yicha harakat qilishlari mumkin; ular mustaqil ishni yaxshi tashkil qilishlari, uni diqqat bilan rejalashtirishlari va natijalarni nazorat qilishlari, maksimal xatosizlikka erishishlari mumkin; ular bir-biridan ikkinchisiga sakrab o'tmaydilar, sabrsizlik bilan oldinga yugurmaydilar, hamma narsani qat'iy ketma-ketlikda bajaradilar. Puxta tayyorgarlik ishlari tufayli ular o'quv materialidagi chuqurroq aloqalar va munosabatlarga mustaqil ravishda kirib borishga qodir, ko'pincha o'quv dasturidan tashqariga chiqadilar; ular grafikalar, diagrammalar, jadvallar va ko'rgazmali qurollardan bajonidil foydalanadilar. "Inert" ning afzalliklari ham bor - ular shovqin bilan chalg'imasdan uzoq vaqt va chuqur sho'ng'ish bilan ishlashga qodir; vazifalarni bajarishda yuqori darajadagi mustaqillik bilan ajralib turadi; ular yanada rivojlangan uzoq muddatli xotiraga ega. "Zaiflar" singari, ular uzoq muddatli monoton ishlarga, ehtiyotkorlik bilan rejalashtirishga va o'z faoliyatini nazorat qilishga qodir.

Shuni ta'kidlash kerakki, agar kerak bo'lsa, talabada asab tizimining turini aniqlashga imkon beradigan psixofiziologik usullar va anketalar mavjud [4].

Ko'pgina psixologlar "chegara nazariyasi" deb nomlangan narsani qabul qilishadi, unga ko'ra muvaffaqiyatli faoliyat uchun (shu jumladan ta'lim) yuqori darajadagi ijodkorlik va IQ (intellektuallik koeffitsienti) kamida 120 ga ega bo'lish afzaldir. IQ ning pastligi ijodiy mahsulotlarni yetarlicha yuqori ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lmasligi mumkin (ijodkorlik o'zi uchun) va aqlning yuqori darajasi insonning imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirmaydi. Va nihoyat, aqlning juda yuqori darajasi sezgi ishlatmaslik tufayli muvaffaqiyatli faoliyatni ingibe qilishi mumkin [5].

Aql-idrokning yashirin nazariyalarining hayot va ta'lim maqsadlarini belgilashga ta'sirini tahlil qilib, K. Dvek ta'kidlashicha, ba'zilar birinchi navbatda

natijaga yo'naltirilgan maqsadlarni tanlaydilar (ishlash maqsadlari), ular uchun eng muhimi ijobiy baholash va muvaffaqiyatsizliklardan qochish, boshqalari esa o'rganishga (o'rganish maqsadlari). Bu ko'pincha o'quv maqsadlarini tanlaydigan mahoratni egallashga yo'naltirilgan talabalar; "men uchun sinfda birinchi bo'lish emas, balki nimanidir o'rganish muhim" - bu talabalar guruhi vakilining odatiy pozitsiyasi. Muallif shuni isbotlaydiki, bu talabalarning afzal ko'rgan maqsadlari turini belgilaydigan aqlning mohiyati haqidagi yashirin nazariya.

Xulosa qilib aytganda, K. Dvekning motivatsiyasi, aql-zakovati, o'zini o'zi qadrlash darajasi va oldingi faoliyatdagi muvaffaqiyatlardan tashqari, bizning o'qishdan zavq olishga, tinimsiz ishlashga, hayot qiyinchiliklariga javob berishga, muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslikka va yutuqlarga erishishga tayyorligimizga ta'sir qiladi degan savolga javobini yana bir bor va umumiy shaklda shakllantirish kerak.

Umid qilamizki, ushbu maqolada ko'rib chiqilgan talabalarning individual psixologik va psixofiziologik xususiyatlari, shuningdek ularning o'quv muvaffaqiyatiga ta'siri o'qituvchilarga talabani yaxshiroq tushunishga, har ikki tomon uchun ham muhim bo'lgan muammolarni hal qilishda u bilan umumiy til topishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Педагогика и психология высшей школы. Ростов на Дону, 2002.
2. Акимова М.К., Козлова В.Т. Рекомендации по использованию результатов диагностики природных особенностей человека в педагогической практике/ Методики диагностики природных психофизиологических особенностей человека. Вып. 2. М., 1992. С. 99–110.
3. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности (в зависимости от типологических свойств нервной системы). Казань, 1969.
4. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии. М., 1982.
5. Handbook of creativity/ Ed. by R. Sternberg. Cambridge Univ. Press. 1999.